

Ὁρισμένοι ἐπιστήμονες καὶ φιλέλληνες ποὺ λάβανε γνώση τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ἤβρανε σω-
στὸ νὰ προστεθῇ καὶ αὐτοὶ στὴ δήλωση τοῦ ἐπιστολογράφου πρὸς τὴν ποιητὴν. Καὶ υπογρά-
φονται :

E. CLEMENT, καθηγητὴς στὸ Λύκειο τῆς Νίκαιας, ALFRED CROISSET, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου, Κο-
σμήτορας τῆς φιλολογικῆς σχολῆς τοῦ Παρισιῶ. GUSTAVE FOUGÈRES, καθηγητὴς στὴ Sorbon-
ne. PAUL GIRAD, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου, καθηγητὴς στὴ Sorbonne. LOUIS HAVET, μέλος τοῦ
Ἰνστιτούτου, καθηγητὴς στὸ Collège de France. LÉON HEUZEY, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου. Κυρία
DIKMAY, διευθύντρια τῆς Ἀθηνῶν, γραμματέας τῆς Σχολῆς τῶν ἀνώτερων κοινωνικῶ σπουδῶν.
A. MEILLET, καθηγητὴς στὸ Collège de France. GABRIEL MONOD, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου,
πρόεδρος στὸ ἱστορικὸ καὶ φιλολογικὸ τμήμα τῆς École des hautes études. PIERRE DE NOEHAC,
ἐπιμελητὴς τῶν ἐθνικῶν μουσείων, σὺς Βερσαλλίαις. G. PERROT, ἰσθμίου γραμματέας τῆς Ἀκαδημίας
τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ὡραίων γραμμάτων. ΨΥΧΑΡΗΣ, καθηγητὴς τῆς νέας Ἑλληνικῆς στὴ Σχολὴ
τῶ ζωντανῶν ἀνάτολικοῦ γλωσσῶν. SALOMON REINACH, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου.

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΑΙΖΕΙ

Ἀφιερώνεται τοῦ Φ. ΦΩΤΙΑΔΗ

Ἀκόμη κανενὸς δὲν τὸ εἶπα· τὸ φύλαξα μυστι-
κῶ. Σήμερα πιά τὸ ξεμυστιεῖσθαι στὸ **Νουμά**
κόντεψα νὰ γίνω δάσκαλος — καθαρεβουσιάνος καὶ
γὼ σὰν τοὺς ἄλλους! Πολλοὶ φίλοι μου νομίζουνε
πὼς εἶμαι ἀγράμματος καὶ γιὰ τοῦτο δὲ γράφω τὴν
καθαρεβουσιάν. Τώρα ποὺ ξέρουνε τὸ κρυφόν μου, ἐλ-
πίζω νὰ καταλάβουνε μοναχοὶ τοὺς πόσο μ' ἀδι-
κούσανε. Μάλιστα! Προσπάθησα καὶ γὼ νὰ μάθω
δυὸ γράμματα. Μὲ τὰ σωστά μου σὰς τὸ λέω· κόν-
τεψα νὰ γίνω δάσκαλος, βέρος καλαμαράς. Εἴμου-
νε τότες ἕξι χρονῶ παιδί καὶ θυμῶμαι λαμπρὰ
τὴν ὥρα, τὴ στιγμή καὶ τὸ μέρος ὅπου ἄκουσα τὴν
πρώτη μου ἀρχαία λέξη.

Βρισκόμουνε ἀπάνω στὸ σερβανί· σερβανί λέμε
στὴν Πόλῃ τὸ πιὸ ἀψηλὸ πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ
θέα μαγεφτικὴ· τὸ σπῆτι μας στὸ Γαλατὰ, κ' εἶσι
ἀπὸ τὸ παράθυρο ποὺ στεκόμουνε καὶ ἀκκουμπούσα,
φαινότανε τὸ παλιὸ ξύλινο Γεφύρι. Σφυρίζανε τὰ
βαποράκια, νὰ πάνε στὸ Μπογάζι, νὰ πάνε στὴ
Ρούμελη ἀντίκρυ, νὰ πάνε στὰ Νησιά Γλήγορα
γλήγορα, σὰν τίς σαῖττες, περνοῦσανε τὸ ἕνα στὸ
ἄλλο κοντά· οἱ βάρκες καὶ τὰ καΐκια, σὰ χελιδόνια,
μαθερίζανε τὰ σμαράγδια τοῦ νεροῦ ποὺ ἀφρίζε μὲ
τὰ κουπιά. Κάτω, στὸν ἡλιακὸ, κουβαλοῦσανε οἱ
πλύστρες τὰ καλάθια μὲ τὰ ρούχα, γιὰ νὰ τὰ πλῶ-
σουνε ἀπάνω στὰ τεντωμένα τὰ σκονιά, κάτασπρα
καὶ φρέσκα. Οἱ μεσιῆς στὸ πλυσταριὸ σιδερώσανε
καὶ τραγουδοῦσανε. Ἀριστερὰ καὶ λίγο παρέκει, τὰ-
χοῦρι μὲ τὰ κόκκινα τὰ κεραμίδια, καὶ στὰχοῦρι
δίπλα ἡ μεγάλη μαθροσυκιά ποὺ τὴν κόψαμε κατό-
πι. Χρεμετίζανε τῶλογά μας καὶ τὸ μικρὸ μου τὸ
μυντιλ! γύρευε νὰ τοῦ δώσουνε τὰ χερό του. Ἀνά-
μεσα στὰ δέντρα καὶ τίς φυλλωσιές, στὴ στέγη τοῦ
λουτροῦ μὲ τὰ στρεγγυλωτὰ γυάλινα καπάκια, στὰ
κεραμίδια, σὺς πέτρες, στὰ ξύλα, στὸν ἀχερῶνα,
στὸν μπαξέ, πηδούσανε τὰ σπουργίτια καὶ φωνάζα-
νε ὅσο μπορούσανε· ὤξω, στὰ κάγκελλα τοῦ παραθυ-
ριοῦ, εἶχα κρεμασμένα κλουδιά μὲ καρδερίνες, σπῆ-
νους καὶ φλόρια· κελαιδοῦσανε καὶ ἀφτά, ποὺ νὰ
βγάλουνε τὸ λάρυγγά τους. Εἶτανε ἀκόμη πρω-

μὲλις ἡ ὥρα ἕξι. Μοσκοβολοῦσε τὸ καλοκαίρι· γλυ-
κομύριζε ὥς κ' ἡ ἑρσιὰ. Ὁ ἥλιος ἀνέβαινε σιγὰ
σιγὰ στὸν οὐρανὸ καὶ μοιάζανε ὅλα σὰ χρυσοραντι-
σμένα, τὰ παλάτια, τὰ κύματα, οἱ δρόμοι. Ἀψηλὰ
ὕψωνόντανε οἱ μινιάρδες. Ὁ Γαλατὰς ξυπνοῦσε·
μάνι μάνι ὁ καθένας πήγαινε στὴ δουλειά του· ἀ-
νοίγανε τὰ μαγαζιά καὶ ὁ μαχαγκὸς μας ὁ μαστρο-
Θανάσης, ποὺ καθότανε τότες πλάγι στὸ σπῆτι μας,
ἔστρωνε κάτι σανίδι καὶ κοίταζε ἀπάνω, μὲ τὸ
φύνο του, ἀγαθὸ χαμόγελο, νὰ τοῦ πῇ· «Δὲν κατε-
βαίνει, Ἀφεντικὸ, νὰ κοπιάσῃς καὶ τοῦ λόγου σου
μαζί μου, νὰ μοῦ δώσῃς χέρι;» — Ὁ λαὸς εἶθε
κεῖθε στὰ σοκάκια περρυμένους· παντοῦ κίνηση καὶ
πληθος. Στὴ θάλασσα καὶ στὴ στεριά ἔτρεχε ἑλῶ-
να, ἔτρεχε ἡ ζωὴ.

Τώρα ποὺ γέρασα, ὅλα ὅλα τὰ βλέπω σὰ νὰ τὰ
εἶχα στὰ μάτια μου. Τότες ἐννοεῖται εἴμουνε παιδί
καὶ δὲν ἤξερα νὰ παρατηρήσω. Δὲν πρόσεχα μήτε
στὴ ζωὴ, μήτε στὴ δημιουργία. Πρόσεχα στὰ που-
λιά μου κ' ἔβαζα ἑσθέρρα, νάρθονε καὶ ἄλλα. Κά-
που κάπου, ἀπάνω στὰ γαλάζια τούρανοῦ, θεωροῦ-
σα καὶ στρεγγυλούτσικα, χαριτωμένα συννεφάκια,
φιλά φιλά καὶ ἄσπρα σὰν τὸ μπαμπάκι, ποὺ ἀγάγια
γάγια τὰ χάδεβε ἀπαλόπνοο ἀγέρι καὶ τῶσινε
γλυκὰ μαζί του.

— «Ἀχ! τί νόστιμα ποὺ εἶναι! συλλογιόμουνε
μὲ τὸ νοῦ μου. Νὰ μπορούσα νὰ τὰ πιάσω! Νὰ εἶχα
ἕνα, θὰ τὸ φιλοῦσα.»

Τὴ στιγμή ποὺ τὸλεγα, νά, καὶ ὁ ἀδερφός μου
ὁ Γιάννης ποὺ ἀνεβαίνει ἀπάνω στὸ σερβανί. Θὰ
τονὲ θυμᾶστε ἴσως καὶ ἀπὸ τὸ **Ταξίδι μου**. Ὁ ἀ-
δερφός μου ὁ Γιάννης εἶτανε πολὺ μεγαλῆτερός
μου. Μ' ἀγαποῦσε. καθότανε μαζί μου ὥρες, ἔπιανε
σωρὸ σωρὸ κουθέντες, τοῦ ἀρέζανε ἀναμεταξὺ μας
τὰ μωρολόγια, καὶ πάντα ἔδρισκε κάτι νὰ γελά-
σουμε, καμιά νοστιμάδα καινούργια ἢ κανένα χωρα-
τό. Λοιπόν, ἄμα μὲ βλέπει, μοῦ κάνει·

— «Μπρὲ ἀδερφέ! Μ' ἔσκασε ὁ ἀνῆρ!»

Ἀρχίζει τότες νὰ μοῦ δηγᾶται γιὰ ἕνα φίλο
του, ποὺ θύμωσε μαζί του ἀπάνω στὴν ψαλτικὴ,
καὶ κάθε τόσο νὰ σου ἡ φρασούλα μας·

— «Μ' ἔσκασε ὁ ἀνῆρ!»

Τὸλεγε καὶ ξεκαρδιζότανε ἀπὸ τὰ γέλια.

Στὴν ἀρχή, δὲν καταλάβαινα καλὰ καλὰ. Τί
νὰ εἶναι τάχα καὶ εἶθε τί νὰ γυρέθῃ ὁ ἀνῆρ. Πῶτη-
σα δειλὰ νὰ μοῦ τὸ ἐξηγήσῃ.

— «*Ἀνῆρ*, μοῦ ἀπαντᾷ, εἶναι τὸ *ἐλληνικό*.»

Δὲν ἀπόσωσε τὸ λόγο του καὶ μοῦ φάνηκε ὁ *ἀνῆρ* σὰν κάτι ὥραϊο, σπάνιο, περίφημο, λαμπρὸ πρᾶμα. *Ἑλληνικό*, λέει. Τί θές παραπάνω; Κόντευα νὰ τρελαθῶ ἀπὸ τὴ χρά μού. Μειδιάς ὁ νοῦς μου φωτίστηκε. Ἦξερα πιά καὶ γὼν τῶρα ἓνα ἐλληνικό.

— «Τὸ ἐλληνικό, συλλογιόμουνε καὶ σήκωνα τὸ κεφάλι, τὸ ἐλληνικό εἶναι τὸ μόνο τὸ σωστό. Ἄλλο σωστό δὲν ὑπάρχει.»

Ἄφτά μου τὰ λόγια, *ἐλληνικά* δὲν τᾶλεγα. Μὰ δὲν πειράζει. Μήτε τὸν νειωθῆ τί σημαίνει *ἐλληνικό*, ποῖο εἶναι καὶ ποῖο δὲν εἶναι. Δὲ μ' ἐκοφτε. Τὸ κάτω κάτω, νὰ ποῦ ὁ *ἀνῆρ* εἶτανε τὸ ἐλληνικό. Τόσο μοῦ ἔφτανε. Κάθε μέρα κυνηγοῦσα τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη, νὰ μοῦ τὸ ξαναπῇ, νὰ καμαρώνω. Νὰ μὴν ἀκούσω ἄθρωπο μπροστά μου νὰ ξεστομίσει τὸ ἄνυστο *ἄντρας*. Τέτοια πρόστρυχη, βάρβαρη λέξη ποῦ *ἐλληνική* δὲν εἶναι, ἀφοῦ ὁ *ἀνῆρ* εἶναι τὸ *ἐλληνικό*, τί θὰ τὴν κάμης; Μὲ κολάκευε φοβερά ποῦ ἐγὼ κάτεχα τὸ *ἐλληνικό*. Πήγαινα, τὸ πρόφταινα καὶ στοὺς δούλους. Ὑρεθα πτήδες κουθέντες μὲ τοὺς μεγαλήτερους, νὰ διοῦνε πῶς τὸ ξέρω. Ἀπὸ τὸ πρῶτ' στὸ βράδι, *ἀνῆρ* ἔλεγα. Ὅτι ποῦ ἀντάμωνα τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη.

— «*Ἀνῆρ*, τοῦ φώναζα, καλημέρα!»

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης μοῦ παρατηροῦσε τότε πῶς σὰ φωνάζεις κανένανε, στὴν *κλητική* δηλαδή, τὸ ἐλληνικό εἶναι *ἄνερ*.

— «Βέβαια! Βέβαια!» καὶ καμωνόμουνε πῶς τὸ ἦξερα περίφημα.

Ξαναρχόμουνε στὸν *ἀνῆρ*, ποῦ δυσκολίες δὲν εἶχε, καὶ δὲ χόρταινα. Στὸ τέλος κατάντησα νὰ τὸ βάζω παντοῦ μοῦ φαινότανε πολὺ νόστιμο, θυμοῦμαι, νὰ λέω *ἄξαφνα*.

— «Ὁ σκύλος ὁ *ἀνῆρ*! Ἡ γάτα ὁ *ἀνῆρ*! Τὸ σπῖτι ὁ *ἀνῆρ*!» καὶ σωρὸ ἄλλα.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ποῦ εἶχε καὶ κρίση, προσπάθησε νὰ μοῦ δώσῃ νὰ καταλάβω πῶς δὲν ταιριάζει παντοῦ ὁ *ἀνῆρ* καὶ πῶς μοῦ τὸ εἶχε πεῖ τις προάλλες, νὰ γελάσουμε.

— «Δὲν τὸ λέμε πιά ἐμεῖς, παρὰ ἔτσι μονάχα, γιὰ παιχνίδι.»

Τοῦ κάκου. Δὲν τὸν πίστευα. Μέσα μου μάλιστα συλλογιόμουνε μήπως κ' εἶναι ἀγράμματος Ἄκόμενη καὶ νὰ εἶχε δίκιο, δὲ θὰ τὸν ἀκούγα. Μήτε πιά καιρὸς νὰ τὸν ἀκούσω, γιατί πῆραμε δάσκαλο, ὕστερις ἀπὸ ἓνα μῆνα καὶ ἄρχισα πιά στάλῃθαι νὰ σπουδάζω τὰ ἐλληνικά.

Τὰ ἐλληνικά, δηλαδή, δὲν τὰ σπούδαζα· τᾶπινκα, τὰ βουφούσα. Ποῦ νὰ πρωτομάθω. Ἄλλη γλώσσα δὲν ἦθελα. Μὲ τὸ δάσκαλό μου δὲν καταδεχόμουνε νὰ μιλήσω παρὰ ἐλληνικά. Κι ἂν ἀνακάτεθα καὶ μερικά *χυδαῖα*, ἔλεγα πῶς δὲν πειράζει· μ' ἓνα ἐλληνικό μέσα στὴ φράση πάθανε νὰ εἶναι *χυδαῖα* ὅλα τᾶλλα. Μόλις παίρναμε τὸ βιβλίο στὴν παράδοση, καὶ τοῦ ἔκανα.

— «Νῦν διαβαστέον!» ἐπειδὴ πολὺ νόστιμα τὸ *διαβαστέον*, τὸ περνοῦσα γιὰ ἐλληνικό, χωρὶς νὰ τὸ ὑποφιασθῶ πῶς ἔπρεπε τουλάχιστο νὰ τὸ πῶ *διαβιβαστέον*, ποῦ ἄλλαζε καὶ τὸ νόημα.

Τὰ ἐλληνικά μοῦ γεμίζανε τὸ μάτι, τᾶφτι καὶ τὸ στόμα. Μὲ περεχούσανε περηφάνια.

— «Δάσκαλε, ὅλα θὰ τᾶλλάξουμε. Ἄλλακτέα θὰ κάμουμε μιὰ μέρα τὴ γλώσσα μας γλώσσα. Τὸ λοιπὸν ὀμπρὸς κ' *ιτέον*!»

Ὡς ἐκεῖ ὅμως δὲν εἶχα μπεῖ ἀκόμη ἐλότελα στὸ νόημα τῆς ἐλληνικῆς. Ὅταν ἔμαθα μιὰ μέρα, ξαφνικά, πῶς ἡ ἀττική βάζει πλάγι πλάγι ἐνικὸ καὶ πληθυντικὸ, τότες κατὰλαβα τὴν κλασσικὴ τὴν ὁμορφιά, τότες θάμασα τὴ μοναδικὴ τὴν ἀρετὴ μιᾶς γλώσσας ποῦ τολμᾷ καὶ λέει· *τὰ παιδία παίζει*.

Ἀπὸ κεῖνο τὸν καιρὸ, δὲν μπορούσε πιά κανεὶς νὰ μὲ πιάσῃ. Ἐνας ἄγνωστος θεὸς εἶχε καθίσει μέσα στὴν ψυχὴ μου καὶ φούσκωνε, φούσκωνε ὁλοένα. Δὲν εἶτανε πιά μόνο χαρὰ, ποῦ ἐγὼ ἦξερα τέτοια πρᾶματα, εἶτανε τρέλα, εἶτανε ζάλη. *Τὰ παιδία παίζει!* Μοῦ φαντάζανε τὰ λόγια τούτα σὰν κάτι ποῦ ἐμοιαζε ὅλο μαζί· παρᾶξενο καὶ θεῖο.

— «Διὲς γλώσσα ἐσὺ ποῦ τὸ λάθος σοῦ τὸ κάνει κανόνα, σοῦ τὸ κάνει ἀριστοῦργημα!»

Παρατήρησα καὶ ἄλλα κάμπουσα, ποῦ ἄναψε πιά ὁ νοῦς μου. Τὰ μάζωνα μὲ λατρεία· εἶχα διαβάσει *ἄξαφνα* στὸν Ὅμηρο *τῶ δὲ τάχ' ἐγγύθεν ἦλθον καὶ χεῖρε πετάσας ἀμφοτέρας*· στὸν Ξενοφῶντα, *τῶ χεῖρε ἄς*· στὸ Δημοστένη, *δικαστηρίοις δυοῖν ἐψηφισμένων*· στὸν Πλάτωνα, *δυνάμεις δὲ ἀμφοτέροι ἐσόν*· τὸ πῶς νόστιμο στὸ Θουκυδίδη, ὁ ἄλλος στρατὸς *ἀνέβαινον καὶ περιστάθ' ὁμιλος τερόμενοι*.

— «Γλώσσα, ἔλεγα, νὰ γλώσσα, μωρέ! Καμιά σὲ τέτοιο σημεῖο δὲν ἔφτανε, οὔτε ἡ δική μας, ἡ πρόστυχη. *Τὰ παιδία παίζει!*»

Δὲν τολμοῦσα πολὺ πολὺ νὰ μιλῶ ἔτσι, ὅση ὀρεξὴ καὶ ἂν εἶχα. Μὰ κατὰλαβα πῶς ἀπὸ τὴν ἀττικὴ στὸ ἔξης ἔπρεπε νὰ παίρνοῦμε μαθήματα. Μερικὰ μάλιστα, μοῦ φαινότανε πῶς μπορούσαμε κάπως ἐφκολώτερα νὰ τὰ μιμηθῶμε. Λόγου χάριν, στὴ φράση ἐκείνη τοῦ Θουκυδίδη, καμάρωνα τὸ *περιστάθ' ὁμιλος*.

— «Βλέπεις; Ἀντὶς *περιστάτο*, ἐπειδὴ ἔχει δασεία! Πῶς νὰ πῶ καὶ γὼ τίποτος ποῦ νὰ μοιάζῃ, νὰ καταλάβουνε πῶς τὸ ξέρω;»

— «Οὐχ ὀρθῶς, ἄνερ, ὡς τὰ ζῶα τρέχει;» γύριζα κ' ἔλεγα τοῦ δούλου ποῦ μὲ συντρόφευε στὸ δρόμο, ἅμα ἔβλεπα καμιά γάτα ποῦ τὴν κυνηγοῦσε κανένα σκυλί. Τὸ *οὐχ ὀρθῶς* μοῦ φαινότανε πετυχημένο. Φυσικά, δὲν καταλάβαινε ὁ δούλος· μὰ ἐμένα ξὲ μὲ πείραζε. Καταντοῦσα νὰ μὴν ἀκούω καὶ νὰ μὴ βλέπω· κοίταζα μόνο τὴ γραμματικὴ μου· συλλογιόμουνε μόνο τὸν ἀττικισμό μου. Ἄμα βρισκόμουνε πουθενά, ἢ μὲ φίλους, ἢ μὲ παιδιὰ, ἢ σὲ καμιά παρέα, ὅποια καὶ ἂν εἶτανε, τοὺς ἄφωνα ἤσυχα ὅλους νᾶλέθουνε τὰ λόγια σὰν τοὺς μύλους, ἐνῶ τοὺς καταφρονοῦσα ἐγὼ τοὺς *χυδαίους*.

— «Οἱ κακόμοιροι! Δὲν ξέρουνε ἄφτοι, ἐγὼ ξέρω ἄς τοὺς νὰ κουρέδουνται. *Τὰ παιδία μωρολογεῖ*.»

Ὁ κανόνας τῆς ἀττικῆς εἶχε γίνεи θησαυρὸς μου, χαρὰ μου, καμάρι, κάφκημά μου. Κάποτες ἀτένιζα τοὺς μιναρέδες, θυμόμουνε τὸν κανόνα μου

και μεγάλωνα μεγάλωνα.

— «Τὰ παιδία παίζει. Οὕς Ἀττικῆς ἀνὴρ ἔφη», ἐγὼ δηλαδὴ κ' ἐβρίχνα στοὺς μιναρέδες μιὰ περὶ φανη ματιά.

* * *

Συχνὰ μὰς ἔρχεται μιὰ ἰδέα, χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε μήτε ἀπὸ ποῦ, μήτε πῶς μήτε γιατί μὰς ἦρθε. Φαίνεται πῶς ἀνῆξερὰ μας, μέσα μας μαζώνουμε καὶ μαζώνουμε· γίνεται στὸ μυαλό μας μιὰ σκοτεινὴ, μιὰ κρύφια, μιὰ ὑποσύνειδη ἐργασία, κ' ἓνα πρᾶμα ποὺ ἄξαφνα τὸ λέμε πρώτη φορά, τὸ συλλογιστήκαμε χρόνια. Ἔτσι καὶ τὸ μπουμπουκὶ ποὺ σκάνει τὴν ἀδγῆ, ἀκόμη καὶ στὸ χῶμα μέσα, συνεφτεῖναι τῇ θωριά του.

Μιὰ μέρα διάβαινα μὲ τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη, ἀπὸ τὸ μεγάλο τὸ Γεφύρι. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἤθελε νὰ μοῦ δείξῃ τὴν Ἀγιά Σοφιά. Οἱ μιναρέδες, ἐκείνη τὴν πρωϊνὴ, φαντάζανε δὲν ξέρω πῶς σὰ σοῦδες ποὺ μοῦ τρυπούσανε τὰ γαλάζια τουράνου.

Ἐγὼ κοίταξα καὶ συλλογιόμουν τὸν κανόνα μου. **Τὰ παιδία παίζει.**

Ἄξαφνα, παστρικά καὶ δυνατά, μιὰ φωνὴ μέσα μου δῆλωσε·

— «Νὰ φύγω! Νὰ φύγω γλήγορις ἀπὸ δῶ!»

Καὶ τόντις, δὲν πέρασε καιρός, σὰ νὰ τὰκούσανε οἱ γονιοί μου καὶ μὲ στείλανε νὰ σπουδάσω στὸ Παρίσι.

* * *

Στὸ σχολεῖό, κατόπι στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Παρισοῦ ἔκαμα ἓνα σωρὸ φίλους. Ὁ ἓνας ἤθελε νὰ γίνῃ μαθηματικός, ὁ ἄλλος ἱστοριογράφος, ὁ ἄλλος ζουγράφος, ὁ ἄλλος, ἔξω ἀπὸ τὰ γράμματα σωτηρία δὲν ἔδωκε.

Ἀχ! τί δίκιο ποὺ εἶχε! Τὰ γράμματα καὶ πάλε τὰ γράμματα! Ἡ τέχνη! Νὰ πῇ κανεὶς ἐκεῖνο ποὺ ἔχει μέσα του, νὰ τὸ πῇ μὲ τὰ λόγια τὰ ζωντανά, ὅχι μὲ λόγια ξένα. Καὶ νὰ τὰ πῇ ὅλα, ὅσα μπορεῖ, ὅσα ὅσα χωρεῖ ὁ νοῦς του. Τὸ συλλογιόμουνε, κ' ἡ δημιουργία μοῦ φαινότανε ἀμέσως δική μου, δικός μου ὁ ἄθροπος. Νὰ περιγράψω τὴ δημιουργία, νὰ ξεδιαλύσω τὴν ψυχὴ τοῦ ἀθρώπου! Τί καλὰ! Μακάρι νὰ μὰς βγαίνανε ἄξαφνα στὴν Ἑλλάδα ποιητάδες καὶ πεζογράφοι ἀσκέρι! Πόσα μυστικά θὰ μὰς ξεσκεπάσουνε! Πόσα τραγούδια θὰ μὰς ψάλλουνε! Πόσα πρωτόφωτα, πόσα θὰ μὰς μάθουνε πρωτάκουστα! Δὲν τὰ βλέπεις ὅλα, καλέ, ποὺ τοὺς προσμένουνε καὶ τρέμουνε; Ὅλα τοὺς ἀνάγγιχτα καὶ φρέσκα! Ἐκεῖνο ποὺ γέρασε ἀλλοῦ, ἐδῶ εἶναι ἀδγερινό. Χαράματα ἔχουμε ὅχι μόνο στὴ γλώσσα μας. ἔχουμε χαράματα καὶ στὴ ζωὴ μας. Μὲ τὴ λέξη τὴν καινούργια ποὺ θὰ τὸ πῇς, γίνεται καινούργιος κάθε τόπος ποὺ βλέπεις, γίνεται καὶ κάθε σου αἶσθημα καινούργιο.

Ἡ τέχνη! Ἀχ! ἡ τέχνη! Ναί, ἀνάγκη καὶ στὴν Ἑλλάδα νὰ βγοῦνε ἀπὸ κείνους τοὺς μεγάλους, ποὺ εἶναι τοῦ κόσμου ἡ χαρά. Κοίταξε τί γλυκά ποὺ φουᾶ τὰ γέρι στὶς φυλλωσιές, τί νόστιμα ποὺ σοῦ χαδέβει τὰ μάτια ὁ οὐρανός. Βάλε τὰφτι σου, ἀκούσε τί ψιθυρίζει μέσα της ἡ καρδιά της

Ῥωμισούνης. Ὅλα τὰνείπωτα γυρέδουνε τὸν ποιητὴ τοὺς. Ὁ ποιητὴς μας ποὺ θὰ βρεθῇ;

Τοῦ κάκου! Δὲ φελοῦσε ποὺ ἀναστέναι καὶ ὠνειρόπλεκα καὶ λαχταρούσα νὰ βγῶ ποιητής. Στάλα τὰ ἔθνη ἔχει νόημα ἢ ποίησι· νόημα ἔχει νὰ πλώσῃ τὰ φτερά της ἢ φαντασία. Σὲ μὰς δὲν ἔχει· πρέπει πρῶτα νὰ ποταπίσῃ σὲ τί γλώσσα θάπλώσῃ τὰ φτερά της, σὲ τί γλώσσα ἢ ποίησι τῆς ψυχῆς σου θὰ ξεχειλίσῃ. Δὲν μποροῦμε νὰ κάμουμε ποίησι. Πρέπει πρῶτα νὰ κάμουμε γραμματική. Κι ἄφτὸ μὲ βασάνιζε καὶ μὲ βαστούσε. Εἶχα διαβάσει στὸ σχολεῖό ἴσια ἴσια κάτι ὠραῖα, κάτι μοναδικὰ ποιήματα γιὰ τὰ παιδιὰ τοῦ Βίχτωρ Οὐγκώ. Ἀχ! νὰ κατάρφωνα καὶ γὼ τέτοια μιὰ μέρα! Μὰ τὴ στιγμή ποὺ τέλεγα, θυμόμουνε μὲ τρόμο τὰ μαθήματά μου τὰ πολὺκα μὲ τὸ δάσκαλό μου. Τραγικὸς μοῦ φαινότανε ὁ περὶφημος ὁ κανόνας, ποὺ τώρα μοῦ ἔκρυπτε τὴν ἐρμὴ μου, ἐνῶ τότες στὴν Πόλιν, παιδί, μοῦ ἀνέφτε τὸ νοῦ. **Τὰ παιδία παίζει.** Ναί, βέβαια, ἔτσι μιλούσανε οἱ προγόνου, σ' ἓνα κομμάτι γις ποὺ λεγότανε Ἀττικὴ. Μὰ κατόπι, σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, τὸ εἶπανε **Τὰ παιδία παίζουνε.** Καὶ σήμερα θὰ ποῦμε· **Τὰ παιδία παίζουνε.** Βοήθη, βοήθη, Κύριε! Ποιὸ εἶναι τὸ σωστό; Ποιὸ δὲν εἶναι λάθος; Δὲν ἤξερα καὶ ἀπελπιζόμουνε καὶ πελάγωνα καὶ τὴν πέννα μου δὲν μποροῦσα νὰ πιάσω, νὰ χαράξω λεξούλα γιὰ τὰ παιδιὰ.

* * *

Ἐνα πρωῒ, τὴ στιγμή ποὺ ξυπνοῦσα, δὲν ξέρω πῶς, τὰ πρῶτα λόγια ποὺ ξεστόμισα δυνατά, εἶτανε τὰ τρία τὰκόλουθα·

— «Ἄλλος δὲν ἔχει!»

Μάλιστα! Δὲν ἔχει λάθος. Ἐχει ἐποχές. Δίκιο ἔχει ὁ καθένας στὸν καιρὸ του, στὸν καιρὸ του λέει ὁ καθένας τὸ σωστό. Δίκιο εἶχανε οἱ Ἀττικοί, ποὺ λέγανε· **Τὰ παιδία παίζει.** 1) Δίκιο οἱ κατοπινοί τοὺς, ποὺ εἶπανε· **Τὰ παιδία παίζουνε.** Δίκιο ἐμεῖς ποὺ λέμε· **Τὰ παιδία παίζουνε.** Νά, ποὺ τώρα μὲ τὸ φῶς τὸ ἱστορικὸ ἄλλαξε τὸ ζήτημα ὅψῃ καὶ νόημα.

Ὅταν τὰ εἶδα ἔτσι τὰ πρᾶματα διαφορετικά, ὅσο γίνεται, ἀπὸ κείνο ποὺ τέλεπα στὴν Πόλιν, στὸ σερβανί μας, ὕστερα μὲ τὸ δάσκαλό μου, ἔπαιρνα πάλε ὅλες τίς γνωστὲς μου τίς λέξεις μιὰ μιὰ, μιὰ μιὰ τίς περνοῦσα μὲ τὸ νοῦ μου· ἀντρας, γυναικα, παιδί, ἀγῶρι, κορίτσι, κόρη, γιός, νύφη, γαμπρός, πατέρας, μητέρα, γιανιά, παππούς, ἀδερφός, ἀξάδερφος, πρόσωπο, μάτι, φρύδι, μέτωπο, ἀφτιά, μαλλιά, τρίχα, δόντια, χεῖλια, χέρια, νύχια, ποδάρια, ῥάχη, πετσί, ἀνοιξη, χειμώνας, καλοκαίρι, χιονόπωρος, κεφάλι, μυαλό, δρόμος, σπίτι, κάμαρα, κρεβάτι, κούνια, μέρα, βδομάδα, μήνας, χρόνος, χρόνια ὅλη μας, καλέ, ἡ ζωὴ, ὅλη ξετύλιγε μέσα μου τὸ ἀγιο πανόγραμμο

1) Τὸ ἐξηγοῦν ἀπὸ σήμερος οἱ γλωσσολόγοι, λέγοντας πῶς ἐκεῖνο ποὺ κατόπι τὸ πήρανε γιὰ κατάληξη πληθυντικοῦ, εἶτανε στὴν ἀρχὴ κατάληξη θηλυτικῆς στὸν ἐνικό, κ. A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes, 1903, p. 263.

της, κι έλλα, έλλα, μωρέ, μού φαίνόντανε άγια τώρα, θεία έλλα τους και σωστά κι άληθινά και ώραια.

Πώς τ'ό λοιπόν και με τί δικαίωμα πήγανε και μ'αυτάλλάξανε και στή θέση τους βάλανε **άνηρ, γυνή, παίς . . . , κοράσιον, θυγάτηρ, υίός, νύμφη, γαμβρός, πατήρ, μήτηρ, προμήτωρ, προπάτωρ, άδελφός, εξαδελφός, πρόσωπον, οφθαλμός, οφρύς, μέτωπον, ούς, θορίς, οδούς, χείλος, χείρ, δνυξ, πούς, δέρμα, έράχς**· **εαρ, χειμών, θέρος, φθινόπωρον, κεφαλή, μυελός, οδός, οίκος, δωμάτιον, κλίνη, κοιτίς, ήμέρα, εβδομάς, μήν, έτος, έτη**; Πώς μ'αυτάλλάξανε έλλη μας έτσι τη ζωή; Πρέπει τώρα, εσα μ'αυτάλλάξανε, να τ'α ξαναμάξουμε, εσα μ'αυτά γκρεμίσανε χάρω, να τ'α ξανακτυλώσουμε μετς.

* * *

Είχανε τότες αρχάριες και δέν είχα παραδαθύνει τ'α κατέκαστα. Τέτοια όμως στάθηκε ή αρχή μου, από τέτοια μ'άν αρχή ξεκίνησα -- και πήγα όμπρός, έπειδή έδωκε πώς δέ με γελούσε. Τ'α κατάλαβα, εκεί που κάποτες κόντευα να τ'α μπερδέψω, γιατί έλεγα:

— «Νά γράψουμε όπως μιλούμε, καλά! Τότες πρέπει να γράψουμε σωρό σωρό πράματα, που δέν έχουνε καμιά σχέση με κείνα που ήθελα έγώ να γράψουμε. Άμέ; πώς θά γράψουμε ή **συζήτησις**, ενώ γράψουμε ή **έράχη**; Δέ συμφωνούνε άφτά. Έμεις δέν έχουμε πιά τέτοιες ονομαστικές. Πώς να κάμουμε; Νά μη γράψουμε τέτοια χρήσιμη λέξη όπως είναι ή **συζήτηση**; Νά μη συζητούμε; (Τά πεθάνη χωρίς συζήτηση, ό 'Ρωμικός.»

— «Μωρέ κουτός που είμαι, απαντιόνουμε στόν έαφτό μου! Νά, που και μονάχος σου μ'αυτά είπες **συζήτηση** όπως μ'αυτά είπες και **έράχι**. Γράψτο κιόλας να τελειώση και να μη συζητούμε.»

— «Μά δέν είναι έλλα δά τόσο έγκολα. Η **συζήτηση** πάει βολά, γιατί έλα συζητά ό 'Ρωμικός, και γλήγορα συμπερφώνει με τη φυσική λαλιά του, εσα ξένα συνηθίζει. Με τ'α συνηθιστά πώς θά τ'α βολέψης, αν τ'αχείς ανάγκη; Τή **Μούσα** πώς θά την κλίνης, εσύ που θέλεις να γράψουμε όπως μιλούμε και για τη **Μούσα** πώς μιλά;»

— «Γαϊδούρι που είσαι, μωρέ (στόν έαφτό μου τ'αλεγα πάντα)! "Όπως μιλούμε δέ σημαίνει πώς μιλούμε άλαμπουργέτικα. "Όπως μιλούμε δέ σημαίνει πώς θά γράψουμε άλλόκοτα, πώς θά ανακατώσουμε τις έποχές. Τήν έποχή τη δική μας θά ακολουθήσουμε· δέν τ'α είπαμε κιόλας; Άμέ: Της **μούσης** άραχες θά μ'αυτά κλίνης; Τότες μ'αυτά γλώσσα για σένα είναι καμωμένη από λέξεις; (Ο τύπος, νά, τ'ό μόνο τ'ό γνώρισμά της. Κι ό τύπος θέλει της **μούσης**, άφού τέτοια σήμερις ή γραμματική μας. Σέ τ'ακώσα, φίλε μου, και σώπα.»

— «Δέ γλώσσες ακόμη. Για πές μου τόν κανόνα σου εκείνο της 'Αρετής...»

— «Παίστε; **Τά παιδία παίζει;**»

— «Χάιστε! Σήμερις πώς τ'α κανονίζεις;»

— «**Τά παιδία παίζουνε.** Άκόμη δέν τ'α ξέρεις;»

— «Στάσου και μη θυμώνης. Πώς έρχεσαι και αποφασίζεις πώς θά γράψουμε τη γλώσσα που μι-

λούμε; Πρέπει πρώτα να μ'αυτά ξακριβώς **ποιά** γλώσσα μιλούμε, άφού και **παίζουν** και **παίζουνε** λέει ό κόσμος: Έδώ σέ θέλω.»

Μού τσακίστηκε τ'ό θάρρος και ξεματίστηκα με την άπροσμέντη αντίδρρηση τ'ού δέφτερου τ'ού έαφτού μου.

Δέν αποκρίθηκα τίποτα. Και μελέτησα. Τ'όρριξα στή σπουδή. Πάσκιζα δηλαδή, εσα γίνεται, να μάθω τη γλώσσα που μιλιέται.

Σήκωσα στ'ό τέλος τ'ό κεφάλι και με κάποιαν άφτάδεια κοίταξα τ'ό άλλο μου τ'ό έγώ.

— «Δέ σέ φοβούμαι: Γιατί τώρα είδα πώς πρέπει να διαλέγουμε, όταν έχουμε δυό τύπους ή και περισσότερους.»

— «Νά διαλέγης; Τότες είναι κανόνας τ'ού κεφαλιού σου;»

— «Διόλου! Διαλέγεις τόν τύπο που είναι ό πιο συμφωνότερος με τη γραμματική της γλώσσας που μιλιέται. Και μπορώ να σου άποδείξω πώς ό καλύτερος είναι ό τύπος με τ'ό **ε**, **παίζουνε**, γιατί...»

Με αντίσκοψε ό άλλος ό έγώ, έπειδή την άπίδειξη καμιάν ανάγκη δέν την είχα. Τήν ήξερε. Γύρθε μονάχα ό σκανταλιάρης να βάλη φτίλια.

— «Τ'ού κάκου! Έθγενική δέν είναι ή γλώσσα σου. Και ξενίζει. Κοίταξε: τ'ό **σπίτι**, ξένος τ'ού **σπιτιού**, βάρβαρος άηδία ό **πατέρας**, άηδία ό **γλώσσες**, ένώ...»

— «Με σκότισες. Νά μην τόν άκούσω τόν **πατήρ** σου. Μίσος μου έρχεται για τ'α τέτοια. Μίσος και σιχαμός. Οί **γλώσσες** σου ακόμη πιο μισητές και σιχαμένες. Τ'α θάρρους έλληνικά, σάν τ'α βλέπεις γραμμένα: διές τα προφερόμενα και θά νοιώσης, άφού τ'α λές **γλώσε** και **πατήρ**. Έλληνικά είναι άφτά; Νά τ'α χαίρεσαι. Τ'α δικά μου είναι. Στ'ό **σπίτι** και στ'ό **σπιτιού** μου, σώζονται δυό παλιές κατάληξες τ'ού δέφτερου, πού...»

— «Σώνει! Τ'ό ξέρω, μ'αυτά θέλω να τ'α πώ.»

'Ρωμός, βλέπετε, ό φίλος. Μά κι ό έτιος άρχισε να τ'α συλλογιέται με τ'α σωστά του, μ'αυτά μέρα που από έναν άλλο Ρωμό έτυχε νάκούση τ'ού **πατήρ** και τή **σημείωσις**.

— «Χαλνούνε τη γλώσσα, λέει, εκεί που νομίζουνε ό κουτοί πώς θέλει διόρθωμα. Διόρθωμα θέλει τ'ό κεφάλι τους.»

"Όταν αναγκάστηκε σέ τέτοια παραχώρηση ό έσώφυχός μου αντίπαλος, πήρα πιά την άνάσα μου και φώναξα:

— «Ζήτημα γλωσσικό δέν υπάρχει. Δέν υπάρχει συζήτηση καμιά. Έπάρχει έθνική γλώσσα -- ή γλώσσα που μιλιέται και που χρέος μ'αυτά να τη γράψουμε από εδω κι όμπρός.»

* * *

'Από τίτες, άπόφαση τ'ακαμα να μη γίνω δάσκαλος.

Τήν άπόφασή μου όμως, δέν τη διατύπωσα μέσα μου βητά. Τήν κατάλαβα, έτσι, από ένα περίεργο περιστατικό, έπειδή κάποτες φτάνουνε ή ένα περιστατικό άσήμερις ή ένας λόγος, για να νοιώσης εσα ίδια ή λογική σου δέ σου ξεδιάλυσε ακόμη.

Στεκόμουνε μ'αυτά μέρα μπροστά στόν καθρέφτη

μου και με κάποια χαρά, μετρούσα τις τρίχες του μουστακιού μου.

— «Αχ! λέω, τί διαφορά με τον καιρό του σεραβανιού, σά γύρεθα στην Πέλη να πιάσω τὰ σύννεφα κ' ένα πρωτ' ανέβηκε ο άδερφός μου ο Γιάννης, να μου μάθη το πρώτο μου το έλληνικό! Πάνε που πάνε τὰ χρόνια τὰ παλιά! Νά σου που άξαφνα βγαίνω και γλωσσολόγος. Νά σου που δεν ντρέπεται πια τή μητρική λαλιά μου. Και βέβαια. Έτσι πρέπει, έτσι το σωστό. Δεν ταιριάζουνε τὰ παιδικάκια, τώρα που αρχίζω και γίνονται... κόντεψα να πω *άνηρ*. Όχι! άδύνατο, νόημα δεν είχε, και είπα με ακλόνητη άπέφραση—τώρα που αρχίζω και γίνονται *άντρας*.»

* * *

Μη θαρρήτε όμως πώς ξέχασα τὰ μαθήματα του δασκάλου μου μήτε τον κανόνα της άττ κής.

Κάθε φορά που ακούω έλληνικοῦρες ή που διαβάζω καθαρέδουσα, συλλογισθαι πώς κάτι παιγνίδια είναι συνάμα και κωμικά και τραγικά. Τότες πάλε ψιθυρίζω με το νού μου λυπητερά.

— «Τὰ παιδιά παίζει»

Δεκαεφτά του Όχτώβρη, 1888. — Είκοσι πέντε του Απρίλη, τρίτη—παρασκευή, πέντε του Μάη, 1911.

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΒΡΑΧΝΑΣ

Σε δρόμο περπατούσα σκονισμένο,
Άρχη μὰ ούτε και τέλος δεν μπορούσα
Νά ιδώ, κ' ένα άγιοκέρι αναμμένο
Στο χέρι μου κρατώντας προχωρούσα
Χιλιάδες, άλλους μπρός μου κι άλλους πίσω
Κι άλλους μαζί στο δρόμο μου κοιτούσα,
Μὰ μόλις έκανα νάν τους μιλήσω
Δεν ξέρω πώς, μονάχος μου βρισκόμουν.
Με τρόμο ήθελα να σταματήσω,
Μ' άμέσως έννοιωθα πώς ζαλιζόμουν.

Ούτε στιγμή να μείνω δεν μπορούσα.
Μπρός, πάντα μπρός, με το κερί στο χέρι,
Μαζί με τάλλο πληθος περπατούσα
Καθένας τους κρατούσε 'να άγιοκέρι.
Και ξάφνου μιὰ φωνή μ' όργη μου κράζει:
«Πού πᾶς, άστόχαστα σ' αυτά τὰ μέρη;
Δε βλέπεις το κερί σου που σταλάζει;
Ό άγέρας που φυσάει έδω θα σώσει
Γλήγορα τη λαμπάδα σου. Σ' άρπάξει
Το φῶς σου και πριν φτάσεις θα νυχτώσει!»

Και ξύπνησα, στον ιδρωτα βρεμένος,
Με δύναμη χτυπούσε ή καρδιά μου,
Μ' οδρλιάσματα φριχτά, δαιμονισμένους
Βοριάς φυσούσε στα παράθυρά μου,—

Πού πάει ο δρόμος ποίχω περπατήσει;
Τί χρόνια περιμένουνε μπροστά μου;
Ποίχω τη νιότη μου λοιπόν σκορπίζει;
Τὰ δάκρυα που για μένανε χυμένα
Ποιό δέντρο καρπερό έχουν ποτίσει;
Και πούχουν τη λαμπράδα τους κρυμμένα
Κείνα που χτῆς άκόμα είχ' άγαπήσει;

Κ. ΚΑΡΘΑΙΟΣ

ΑΝΟΙΞΗ

Έλα! το ρέμα τάργυρό στάστραφτερό του πλάι
τις δάφνες που ροδάνθισαν κυλάει κι άργοφιλάει.
Έλα! τάγερια άπάλυναν— σκόρπιες ψυχούλες κρίνων—
σε θάλασσεσ γυαλι γλιστρά το φῶς των πανσελήνων.
Οί ανοές, τὰ φέγγη, οί ευωδιές μαγείας πλέκουν δίχτυα
έλα! τὰ βράδυα είναι ξανθά, χρυσά τὰ μεσονύχτια.
Σάν άρμονία σε παλιό βιολι άποκοιμισμένη,
που κάποιο χέρι λυτρωτή, προσμένει, όλο προσμένει,
για την ψυχή μου ειν' οί ρυθμοί, το νόημα της φύσης.
Έλα για μένα τους ρυθμούς της φύσης να ξυπνήσης.

(Από τη «Χαραυγή»)

ΜΕΛΙΚΕΡΤΗΣ

Η ΣΚΟΝΗ

Ή σκόνη, ή σκόνη!
που όλοένα κι ύψώνει
και πέφτει και πέφτει,
σμαράγδι, σεντέφι
στοῦ Ήλιου τον καθρέφτη.
Ή σκόνη, που ύψώνει....

ΣΤΟΝ ΗΛΙΟ

Και φέγγεις από τάπηλά
του κόσμου το λειβίδι,
τ' ανθρωπίνο κοπάδι,
που το κρατᾷ σκοτάδι,
το φῶς σου πολεμᾷ
όμως το φῶς νικᾷ.

Πόλη

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΣΤΟΡΗΣ

ΑΠΟ ΤΙΣ ΝΥΧΤΕΣ

Του ΠΟΙΗΤΗ του Δωδεκάλογου

Πέφτει το κῆμα στην άχτη και σπάει άφρούς γεμάτο
κι ο βράχος από τὰ ὕψη του μ' αυτό χαμογελά
σε λίγο καθρεφτίζεται χαμογελώντας πάλι,
όταν γαλήνιο το νερό τὰ πόδια του φιλά.

Βράχος άγνάντια στέκεται κι ο Ποιητής στον κόσμο
μ' αιώνιο χαμόγελο στην πίσρα, στη χαρά,
κι αν με το χρόνο κούφαλο γέρνη στα βάθη ο βράχος,
ο Ποιητής στυλώνεται στοῦ χρόνου τὰ φτερά.

1911

ΑΓΓΥΡΗΣ Ν. ΚΟΡΑΚΑΣ